

Υπάρχει πανεπιστήμιο σήμερα στη χώρα μας;

Του ΚΩΣΤΑ ΡΑΒΑΝΗ*

Η συζητούμενη στη Βουλή, αυτές τις ημέρες, απόφαση αναθεώρησης του άρθρου 16 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει αποκλειστικά δημόσιο χαρακτήρα, με τις αναπόφευκτες εντάσεις που συνοδεύουν τη συζήτηση αυτή, αφήνουν στο περιθώριο ένα σημαντικότατο σχετικό ζήτημα: το ρόλο, τη φυσιογνωμία και τα χαρακτηριστικά του σημερινού ελληνικού πανεπιστημίου. Πράγματι, τα επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα στρέφονται προς δύο κυρίως κατευθύνσεις.

Στην πρώτη, ως σημαντικό πρόβλημα τίθεται το ιδεολογικό ζήτημα. Το αν, δηλαδή, η πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι δυνατόν να μετατραπεί από δημόσιο αγαθό σε άσκηση επί χάρτου και παίγνιο φορέων, όπως, για παράδειγμα, οι δήμοι, οι οποίοι με μεγάλη δυσκολία ανταποκρίνονται στα φυσικά τους καθήκοντα, ή, ακόμα χειρότερα, σε έρμαιο ιδιωτικών και επομένως κερδοσκοπικών συμφερόντων. Το ερώτημα αυτό είναι σημαντικό, γιατί η επιλογή του δημόσιου χαρακτήρα των πανεπιστημίων, από τη μια πλευρά εξασφαλίζει το δικαίωμα αλλά και τη δυνατότητα πρόσβασης σε παιδιά που προέρχονται από όλες τις κοινωνικές ομάδες, δηλαδή ενισχύει το λησμονημένο, ίσως, αντισταθμιστικό και κοινωνικό ρόλο της εκπαίδευσης. Από μια άλλη πλευρά υποδηλώνει με σαφήνεια τη συνταγματική επιλογή της υπαγωγής συγκεκριμένων λειτουργιών και μηχανισμών στο πλαίσιο δημόσιων θεσμών, οι οποίοι, ως έναν βαθμό τουλάχιστον, διασφαλίζουν ό,τι νοείται ως κοινωνικό αγαθό και εγγράφεται στο δημόσιο χώρο.

Στη δεύτερη κατεύθυνση συζητείται έντονα η προχειρότητα, η αδιαφάνεια και η άρνηση δεσμεύσεων με την οποία επιχειρείται η αλλαγή μιας εξαιρετικά ευαίσθητης ρύθμισης του καταστατικού χάρτη της χώρας. Κανένα ίχνος σχεδιασμού για το τι πρόκειται ν' ακολουθήσει, καμία συγκεκριμένη πληροφορία για τους εκτελεστικούς νόμους οι οποίοι θα υλοποιήσουν τη συνταγματική τροποποίηση, παντελής απουσία οράματος για το μέλλον της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Στη θέση πολιτικών σχεδίων, αναπτυξιακών προγραμματισμών και εθνικών στρατηγικών διατυπώνονται αόριστες επικλήσεις μιας αόρατης ανταγωνιστικότητας, η οποία θα προκύψει ως διά μαγείας, ακατανόητες υποσχέσεις για τακτοποίηση των νομικών εκκρεμοτήτων των ήδη λειτουργούντων ιδιωτικών «κολεγίων», λες και το σημερινό χάος που υπάρχει οφείλεται στη συνταγματική δέσμευση και, τέλος, θλιβερή απαξίωση του δημόσιου πανεπιστημίου με πλήρη παραγνώριση του ρόλου του στη συγκρότηση και την ανάπτυξη του νεοελληνικού κράτους, καθώς και μεγιστοποίηση και δραματοποίηση των όποιων, υπαρκτών πράγματι, αδυναμιών του.

Αν λοιπόν, η τελευταία αυτή διάσταση καθίστατο αντικείμενο σοβαρού προβληματισμού και όχι ολιγόμυαλο μικροπολιτικό όχημα ενίσχυσης της άποψης υπέρ της αναθεώρησης θα μπορούσε, ίσως, να τροφοδοτήσει με απαντήσεις το σύνολο των ερωτημάτων τα οποία απλώς υπαινιχθήκαμε στα προηγούμενα. Γιατί είναι αλήθεια, πως αν δεν αποτιμηθούν με νηφαλιότητα τα «θετικά» και τα «αρνητικά» του πανεπιστημίου στη σημερινή του φάση, ποτέ η κοινωνία, οι πολιτικές δυνάμεις, οι συλλογικοί φορείς και η Πολιτεία δεν θα μπορέσουν να συζητήσουν σοβαρά και ορθολογικά το ζήτημα μιας μείζονος εκπαιδευτικής αλλαγής. Και δυστυχώς, στη σημερινή συγκυρία δεν διαμορφώθηκαν ούτε στο ελάχιστο οι όροι για μια εποικοδομητική συζήτηση αντάξια του μεγέθους του ζητήματος της μεταβολής του δημόσιου χαρακτήρα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Γι' αυτό, ας προσπαθήσουμε να σταθούμε στο περιθωριοποιημένο θέμα της κοινωνικής αξίας του σημερινού πανεπιστημίου, του οποίου η εξαφάνιση από το δημόσιο διάλογο αν δεν είναι ύποπτη είναι ακατανόητη. Ποια είναι, λοιπόν, η προσφορά και ο ρόλος του ελληνικού πανεπιστημίου στην πολυετή οικοδόμηση της νεοελληνικής πραγματικότητας; Ποιες ελπίδες επενδύθηκαν στο δημόσιο χαρακτήρα του αλλά και τι δημιουργεί τις σημερινές πληγές του; Βεβαίως, τα ερωτήματα αυτά είναι τεράστια, πολύπλοκα και ανοιχτά σε πολλαπλές προσεγγίσεις, έτσι ώστε δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν με τις λίγες λέξεις που θα ακολουθήσουν. Θα μπορούσαμε, όμως, να τα θίξουμε έστω και με τη μορφή επικεφαλίδων, με στόχο την επισήμανσή τους στο πλαίσιο ενός αναγκαίου διαλόγου.

Η ίδρυση των πανεπιστημίων αλλά και η μακρόχρονη διαδρομή για την ολοκλήρωση της φυσιογνωμίας τους στο πλαίσιο της νεοελληνικής κρατικής οντότητας, σηματοδότησε μια κεντρική πολιτική επιλογή: την οργανική ένταξη της υψηλού επιπέδου έρευνας, της ανάπτυξης καινοτομικών εφαρμογών και της αναπαραγωγής του επιστημονικού δυναμικού της χώρας σε φορείς που έχουν ως καταστατική τους δέσμευση την αναφορά στο δημόσιο χώρο, ο οποίος υποστασιοποιείται με τις, διαφορετικών επιπέδων και αποστολών, θεσμικές του οντότητες όπως η Βουλή, το υπουργείο Παιδείας, το Ελεγκτικό Συνέδριο κ.λπ. Η επιλογή αυτή οδήγησε στη διαμόρφωση ενός πανεπιστημιακού πλαισίου δομών, λειτουργιών και σχέσεων, στο εσωτερικό του οποίου οικοδομήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της χώρας, αν στον όρο ανάπτυξη εντάσσουμε τη διαρκή εξέλιξη του συνόλου των πνευματικών και υλικών συνιστωσών της κοινής μας πορείας και πραγματικότητας. Πράγματι, στο πλαίσιο που με τόση προχειρότητα, σπουδή και απαξιοτική διάθεση επιχειρούμε να απεμπολήσουμε σήμερα, συγκροτήθηκε το προφίλ της συντριπτικής πλειονότητας του επιστημονικού δυναμικού της χώρας. Οι μηχανικοί, οι νομικοί, οι γιατροί, οι εκπαιδευτικοί, οι οικονομολόγοι που στελεχώνουν σήμερα όλους τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς έκαναν βασικές, μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές στα ελληνικά πανεπιστήμια. Η προσφορά και ο ρόλος του επιστημονικού αυτού δυναμικού της χώρας, τις υψηλές επιδόσεις του οποίου είμαστε έτοιμοι/ες να αναγνωρίζουμε όταν οι εκπρόσωποι του εργάζονται στα μεγάλα πανεπιστήμια και επιστημονικά κέντρα του εξωτερικού, σκιάζεται και αποσιωπάται στη σύγχρονη γενεολογία της μη κρατικής ή ιδιωτικής πανεπιστημιακής πανάκειας.

Ταυτοχρόνως, επιχειρείται η απαξίωση της προσφοράς των πανεπιστημίων που εκπαίδευσαν όλο αυτό το επιστημονικό δυναμικό, ενώ την ίδια στιγμή σε όλες τις πτυχές του δημόσιου βίου η προσφυγή στη συνδρομή και

τη βοήθεια των πανεπιστημίων είναι ασφυκτική. Οι κρατικοί φορείς, η περιφερειακή, νομαρχιακή και τοπική αυτοδιοίκηση, οι επιχειρήσεις, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, τα επιμελητήρια, η βιομηχανία, η ναυτιλία, ο τουρισμός και οι πάσης φύσεως παραγωγικοί φορείς πολιορκούν νυχθημερόν τα πανεπιστήμια για συνεργασία, για μελέτες, για συνδικεκδικήσεις προγραμμάτων και χρηματοδοτήσεων, για παραχώρηση στελεχών και εμπειρογνομόνων, για στελέχωση υπηρεσιών και θυγατρικών φορέων τους. Τα κόμματα που καταγγέλλουν τους/τις πανεπιστημιακούς για πολλαπλές ανεπάρκειες αξιοποιούν στρατιές από αυτούς/ές με κάθε ευκαιρία, σε κάθε τύπου θέση, αξίωμα και αρμοδιότητα, και σήμερα τα επιτελεία τους συνεδριάζουν νυχθημερόν μαζί τους για να τεκμηριώσουν την ανάγκη απεμπλοκής από το δημόσιο χαρακτήρα της ανώτατης εκπαίδευσης.

Βεβαίως, μαζί με αυτά θα πρέπει να τονιστεί ότι η εκπλήρωση των βασικών θεσμικών αποστολών των πανεπιστημίων, δηλαδή της εκπαίδευσης και της έρευνας, παρά τις ανεπάρκειες, παρά τις δυσκολίες, παρά τις παρεκτροπές, παρά τα ενδογενή και εξωγενή προβλήματα, είναι δεδομένη. Είναι, ασφαλώς, κωμικοτραγικό το ότι υφίσταται ανάγκη να τονιστεί ακόμα και αυτό, αλλά ο απαξιοτικός ορυμαγδός για το πανεπιστήμιο σκιάζει ακόμα και ό,τι είναι αυτονόητο και ορατό. Αυτό, ίσως, που δεν είναι ορατό, είναι το ότι κοιτάζοντας στο εσωτερικό των πανεπιστημίων θα βρούμε όχι μόνο τις απαραίτητες λειτουργίες, αλλά επίσης, σημαντικά σημεία αριστείας, πολλούς/ές επιστήμονες με διεθνή ακτινοβολία, πληθώρα μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού να αγωνίζονται σε αντίξοες συνθήκες για τη διατήρηση της ταυτότητας και του υψηλού επιπέδου του ακαδημαϊκού χώρου.

Μήπως αυτά, όμως, σημαίνουν ότι δεν υπάρχουν προβλήματα στο εσωτερικό των πανεπιστημίων; Σε καμία περίπτωση δεν θα θέλαμε να ισχυριστούμε κάτι τέτοιο. Όχι μόνον υπάρχουν σημαντικά προβλήματα, αλλά καθώς περνούν τα χρόνια τα προβλήματα αυτά πολλαπλασιάζονται, διογκώνονται και καθίστανται όλο και περισσότερο δυσεπίλυτα. Τα μεγάλα αυτά προβλήματα του δημόσιου πανεπιστημίου απορρέουν από την αδυναμία ολοκλήρωσης της φυσιογνωμίας των ιδρυμάτων καθώς αυτά ετεροκαθορίζονται και βιώνουν τον ασφυκτικό γραφειοκρατικό έλεγχο του ΥΠΕΠΘ και την περιορισμένη και ανορθολογική χρηματοδότηση. Και οι δύο αυτές δυσχέρειες δημιουργούν τεράστιες ελλείψεις, ασάφειες, σοβαρές αδυναμίες ανταπόκρισης σε καίριες ανάγκες της εκπαίδευσης και της έρευνας, αλλά επίσης οδηγούν σε διαχειριστικές ανωμαλίες, περιθώρια ερμηνειών, δυνατότητες εκδήλωσης συμπεριφορών οι οποίες απάδουν προς τα ακαδημαϊκά ήθη. Όσο τα πανεπιστήμια δεν βρίσκονται σε ένα καθεστώς διοικητικής, οικονομικής και ακαδημαϊκής αυτοτέλειας, όσο δεν είναι δυνατόν να αποφασίσουν πώς θα διαθέσουν τους πόρους τους, τι και ποιο προσωπικό θα επιλέξουν, ποιους ακαδημαϊκούς προσανατολισμούς θα υιοθετήσουν και βεβαίως όσο για όλα αυτά δεν κρίνονται με αυστηρότητα και διαφάνεια, η ανώτατη εκπαίδευση θα βρίσκεται σε προϊούσα κρίση.

Αυτό είναι ακριβώς και το διακύβευμα της σημερινής συγκυρίας. Αν πράγματι ενδιαφερόμαστε για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στη χώρα μας, πρέπει να δεχτούμε και να αναδείξουμε τα σημαντικά μας επιτεύγματα, να σταματήσουμε σήμερα την κατασυκοφάντηση του δημόσιου πανεπιστημίου, να ψάξουμε τις πραγματικές πληγές του, να επιχειρήσουμε να τις θεραπεύσουμε και όχι να αναζητάμε υπερβατικές «λύσεις» και ενορατικές υπεκφυγές από την πραγματικότητα, οι οποίες και το δημόσιο πανεπιστήμιο θα φέρουν σε δυσχερέστερη θέση αλλά και θα δημιουργήσουν μια νέα γενιά δραματικών προβλημάτων. Και εν τω μεταξύ τα τρένα θα περνούν και θα απομακρύνονται και οι αποστάσεις από τους επιθυμητούς προορισμούς θα μεγαλώνουν.

* Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Πατρών